

ПРОГРАМИ ЗАПОРІЗЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ТЕЛЕКОМПАНІЙ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ АУДИТОРІЇ

Іванюха Т.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті аналізуються проблемно-тематичні та жанрові особливості інформаційно-публіцистичних програм ЗОДТРК «Запоріжжя», ТРК «Алекс» та їх вплив на формування морально-етичних, патріотичних та релігійних цінностей телеглядачів.

Ключові слова: духовність, функції журналістики, інформаційно-публіцистична програма, жанр.

Иванюха Т.В. ПРОГРАММЫ ЗАПОРОЖСКИХ РЕГИОНАЛЬНЫХ ТЕЛЕКОМПАНИЙ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОСТИ АУДИТОРИИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье проанализированы проблемно-тематические и жанровые особенности информационно-публицистических программ ЗОГТРК «Запорожье», ТРК «Алекс» и их влияние на формирование морально-этических, патриотических и религиозных ценностей телезрителей.

Ключевые слова: духовность, функции журналистики, информационно-публицистическая программа, жанр.

Ivanyukha T.V. PROGRAMS OF ZAPORIZHZHYA REGIONAL TV-CHANNELS AS A SPIRITUALITY-FORMING FACTOR / Zaporizhzhya National University, Ukraine

In the article problem-thematic and genre peculiarities of publicistic programs on Zaporizhzhya TV-channels “Zaporizhzhya” and “Alex”, their influence of forming moral, patriotic and religious values of TV-audience.

Key words: spirituality, functions of journalism, publicistic program, genre.

Кожна історична доба зламу висуває чи не на найперший план уваги широкої громадськості саме проблему духовності. Особливо це стосується нашого мегадинамічного часу, коли, попри весь плюралізм думок на фоні поцінування креативності людської думки, нагальною залишається необхідність опертя на вічні, стрижневі духовні цінності. Адже вони – не тільки цементуюча основа для елементарного взаєморозуміння в різних вимірах просторів цивілізацій, а й, більше того, виступають однією з вагомих передумов виживання людства в умовах численних загроз (економічних, політичних, екологічних, інформаційних тощо) [6]. Тому духовне виховання українців сьогодні стало загальнодержавною проблемою, справою всього українського народу.

У вирішенні цього завдання важлива роль належить телебаченню, що впливає з його функцій: інформаційно-пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативно-естетичної, соціально-організаторської та ін. На жаль, інформація, яку отримує глядач під час перегляду телевізійних програм, не завжди сприяє утвердженню високих духовних і моральних цінностей, українських національних ідеалів, бо чимало телекомпаній пропонує молоді примітивізовані витвори, різні сурогати, видаючи їх за модерне мистецтво, пропагує «естетику зла».

Проблемність і специфічність сучасного стану Запорізького регіону обумовлюють актуальність дослідження впливу телебачення на формування духовної свідомості запоріжців; посилення ролі регіонального телебачення у формуванні національної свідомості аудиторії; необхідності вивчення процесів відродження історичної пам'яті, національної культури, традицій, релігії, моралі засобами регіонального телебачення.

Мета дослідження – виявити духовноформуючий потенціал різножанрових телевізійних програм запорізьких регіональних телекомпаній, з'ясувати оптимальні варіанти й механізми духовного виховання глядача засобами телебачення.

Об'єкт дослідження – телевізійні програми ЗОДТРК «Запоріжжя» та ТРК «Алекс», які порушують проблеми духовності, зокрема програми «Патріот Запоріжжя», «Під покровом Богородиці» (ТРК «Алекс», травень – листопад 2011 р.), «Стежини долі» (ЗОДТРК, жовтень 2012 р. – лютий 2013 р.).

Предмет дослідження – проблемно-тематичний, жанровий і функціональний аналіз телевізійних передач, які впливають на розвиток духовності суспільства.

Феномен духовності на сучасному етапі є поняттям міждисциплінарним і потрактуваний у філософських, психологічних, релігієзнавчих, культурологічних, соціологічних та інших наукових розробках. Журналістикознавець Н. Темех на основі аналізу концепцій духовності зарубіжних і вітчизняних науковців дійшла висновку, що духовність – це «осмислення людиною, для якої головною сутністю життя є універсальні цінності добра, краси та істини, сенсу свого буття, місця і гармонізації її стосунків з природою, суспільством, інформаційним середовищем. Духовну структуру людини, народу, нації можна розглядати як діалектичний синтез світоглядної, естетичної та моральної культури, що зумовлює свободу мислення і творчості людини й реалізується у практичній діяльності особи і суспільства» [7, с. 8–9].

Більшість науковців відводять ЗМІ велику роль у формуванні світоглядних позицій, ідеалів, життєвих цілей і цінностей індивіда, його переконань, поглядів, ставлення до світу і до себе, взірців поведінки, естетичних і моральних почуттів тощо. По-різному називаючи цю функцію (функція виховання, формування громадської думки, кореляції, ціннісної орієнтації, ідеологічна, духовно-ідеологічна, культурно-освітня тощо), науковці говорять у першу чергу про необхідність міцної моральної основи самих журналістів, і по-друге, зараховують телебачення і радіо до наймогутніших інституцій суспільства, які тотально впливають на духовність народу, а працівників телебачення та радіо – до репрезентантів нації [5, с. 12]. Головними напрямками формування духовності засобами телебачення є програми національно-патріотичної, морально-етичної та релігійної тематики.

Із 57 циклових телевізійних програм ЗОДТРК «Запоріжжя», створених на держзамовлення (із них 27 – інформаційно-аналітичні, 16 – науково-просвітницькі, 9 – культурно-мистецькі, 1 – музична, 4 – дитячі), основна частина безпосередньо присвячена морально-етичній та національно-патріотичній тематиці.

Серед головних переваг державного телеканалу «Запоріжжя» над рештою комерційних – підготовка виключно україномовних програм, що є дуже важливим у нашому зросійщеному регіоні. Формування національної самосвідомості українця неможливе без рідної мови. Адже, за висловом І. Огієнка, «без добре виробленої рідної мови нема всенародньої свідомості, без такої свідомості немає нації, а без свідомої нації – немає державности, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення [...] Народ, що не має соборної літературної мови, звичайно не є закінчена свідомо нація» [4, с. 3].

В оформленні програм ТРК «Запоріжжя» також використовуються елементи національної символіки. Так, символ «Запоріжжя» – козацька чайка – завжди знаходиться в лівому нижньому кутку телеекрана. Вітрила чайки не випадково блакитного та жовтого кольору – це символ Української держави. Перерви між програмами на державному обласному каналі заповнені краєвидами національних святинь запорізького краю – острова Хортиця, ріки Дніпро, запорізьких степів тощо.

Аналізуючи вплив різножанрових програм ЗОДТРК «Запоріжжя» на формування духовності регіональної громади, ми дотримувались жанрової класифікації телебачення В. Гоян: за своєрідністю історичного становлення та закономірностями розвитку, специфікою верстки та структурою жанрової побудови програми можуть формувати ознаки трьох типів: інформаційного (або теленовин); інформаційно-аналітичного (або інформаційно-публіцистичного), інформаційно-розважального (або інформаційно-музичного) телебачення [1, с. 9].

У контексті національної самобутності журналісти телерадіокомпанії «Запоріжжя» в інформаційних сюжетах звертаються до теми козацтва, постійно нагадують у новинах про самобутність нашого краю, прищеплюють гордість і любов до нього, що є обов'язковим складником виховання самосвідомості запоріжця. Отже, особливості впливу регіональних теленовин на формування національної самосвідомості переважно полягають у сприянні населенню відкрити для себе свою «малу батьківщину», відчутти себе причетним до тих подій чи явищ, що відбуваються в безпосередній близькості, виховати почуття любові та гордості до своїх святинь, своєї історії та, навпаки, відчуття відрази до всього негативного, що, звичайно, також є.

Також на ТК «Запоріжжя» існує практика регулярного проведення благодійних телемарафонів, котрі допомагають згуртувати громаду міста у вирішенні актуальних соціальних і культурних проблем регіону. З осені 2012 р. та на 2013 р. запроваджені щоквартальні соціальні проекти «З надією та сподіванням», присвячені питанням всиновлення малюків, соціального захисту дітей-сиріт та інвалідів. Щовесни проводиться телемарафон «Любов милосердствує», що спрямований на збір коштів для хворих дітей. Цей проект готується спільно із Запорізькою єпархією УПЦ. Восени проводиться телемарафон «Під покровом Богородиці», присвячений збору коштів для відбудови духовного історичного центру Запоріжжя – Покровського собору. Напередодні Дня Перемоги у Великій Вітчизняній війні Запорізька ОДТРК вже традиційно організовувала та транслювала телемарафон «Пам'ять», присвячений збору коштів для ветеранів Великої Вітчизняної війни.

Традиційними стали трансляції Всеукраїнських змагань «Лава на лаву», що організовує Запорізька ОДТРК та Запорізька федерація «Спас». Змагання проводяться тричі на рік: різдвяні свята, Трійцю та Покрову. Трансляції тривають впродовж трьох годин. Також традиційними стали трансляції з Покровського ярмарку на Запоріжжі, який проводиться з нагоди дня міста. Висвітлення цих подій сприяє формуванню в глядача гордості за свій край і співвітчизників, бажання продовжувати найкращі національні традиції.

Велику роль у формуванні духовно-патріотичного світогляду земляків мають інформаційно-аналітичні та публіцистичні програми. Серед них – культурно-мистецькі програми: «Арт і Шок», «Мій театр», «Суботні зустрічі», «Стежини долі», «В майстерні митця», записи та трансляції в прямому ефірі культурно-

мистецьких заходів – фестивалів, конкурсів, концертів, орієнтовані на глядачів різного віку, культури та освіти.

Науково-просвітницькі програми «Ми – українські», «Як це було», «Запоріжжя туристичне», «Легенди Запоріжжя», «Козацька звитяга», «Зал слави», «Ремарки до образу», «На перехресті думок», «Літпросвіт», «Мистецтво жити», «Правила гри», «Здорове життя», «Повір у себе. Ти зможеш!», «Хочу все знати», «Світла крапля», «Молодіжний портал» розширюють світогляд глядачів, заохочують до вивчення історії та культури і рідного краю, і різних країн та народів, сприяють формуванню адекватного ставлення до суспільства і відповідальності за власне здоров'я, життя та безпеку.

Публіцистика як один із потоків мас-медійної інформації не може не виконувати чи не сприяти виконанню духовно-виховної функції телебачення шляхом формування відповідних поглядів, соціальних установок, домагаючись відповідних практичних результатів. За В. Здоровегою, публіцистика – це «твори, у яких оперативно досліджуються й узагальнюються з особистих, групових, державних, загальнолюдських позицій актуальні факти та явища з метою впливу на громадську думку, суспільну свідомість, а відтак на соціальну практику. Публіцист вдається до своєрідного поєднання логічно-абстрактного і конкретно-образного мислення, впливаючи на розум і почуття людини, стимулюючи її певні вчинки, соціальну активність» [2, с. 223].

Серед програм ЗОДТРК «Запоріжжя» до публіцистичних належать телепрограми Олени Шевчук «Мистецтво жити» та «Стежини долі». Зупинимось детальніше на особливостях презентації морально-духовної проблематики в останній програмі.

В основі більшості випусків телепередачі «Стежини долі» – жанр інтерв'ю із видатними запоріжцями – художниками (В. Булат), молодими представниками українських традиційних мистецтв (коваль О. Ракшевський, «спасівець» П. Карякін), музикантами, гумористами (Т. Білка, А. Новиченко) та цілими музичними колективами (гурт «Табір уходить у небо»). Спілкуючись із цими високодуховними людьми, ведуча робить додатковий наголос на благородності професії героя програми, на окремих деталях їхньої біографії чи родоводу.

Наприклад, у програмі з токмацьким ковалем О. Ракшевським журналіст підкреслює: *«У час комп'ютера та інтернету ще є люди, які намагаються нести через свої руки і майстерність, і тепло своєї душі. Олександр це робить від щирого серця»*. Програма з тренером бойових мистецтв «Спас» розпочинається зі слів: *«Ми готові ділитися рецептами щастя...»*, а щастя героя програми П. Карякіна, онука Нечипора Дикуну, – у вихованні власного сина та морально-патріотичному спрямуванні вихованців школи «Спас». Програма з Т. Білкою завершується моральним висновком: *«Мрії здійснюються, але під лежачий камінь вода не тече»*.

Окрім власне інтерв'ю, важливим складником випусків програми «Стежини долі» є «публіцистичні заспіви» та «публіцистичні відступи» (З. Дмитровський). Подаючи на початку програми з В. Булатом короткий сюжет про відбудову Свято-Покровського собору, а в середині програми відступ із кадрами розпису художником Покровського собору, авторів вдається сформулювати основну думку програми: мистецький шлях художника – це його довга й терниста дорога до храму й до самого себе, та змусити глядача замислитися, куди він прямує, який його власний шлях.

Говорячи про виховання національних ідеалів у громаді засобами телебачення, варто наголосити на тісному зв'язку минулого з майбутнім. На формування національного ідеалу засобами регіонального телебачення впливає українська традиційна система цінностей (прагнення свободи, цікавість до історії свого роду, повага до батьків, почуття власної гідності, потяг до родинного життя). Сприяють цьому поглиблення знань із рідної мови, культурних традицій, звичаїв, обрядів. Переглядаючи програму «Стежини долі», ми переконуємося, що ідеали звитяги, лицарства, мужності найбільшою мірою впливають на формування національної свідомості українців.

У зв'язку з цим велика увага в програмі приділена зображально-виражальним засобам – вміло вибудована візуальна композиція, підібрані шуми, музика та журналістський текст. А головне, аби виховувати в телеглядачів повагу до України та всього українського, журналіст і сам повинен бути національно самосвідомим.

Національно свідомий журналіст – духовно незалежна особистість, котра пізнає себе і свій народ критично, з високою мірою вимогливості – має зайняти свою соціально-світоглядну позицію, засвоїти, що обрав важкий шлях, і цей вибір потребує високого фахового рівня, організованості, дисципліни, щоденної нелегкої праці над собою, бо служіння національній ідеї вимагає злиття воедино себе, натхнення і надзавдання. Зразком такого ведучого може слугувати О. Шевчук. Журналістка вдало виконує контактовоюстановлюючу, іміджеву функцію, задає загальний тон бесіди. Водночас вона демонструє вміння володіти невербальними засобами спілкування – мовою поглядів, жестів, поз, міміки, виразними засобами голосу, тактильним

контактом. Завдяки ведучій у програмі вдало поєднується безпосередній контакт з учасниками із залученням прийомів активізації глядацької «співучасті».

Журналістська робота О. Шевчук ще раз доводить тезу: «Духовна людина не тільки усвідомлює вирішальне значення моральних цінностей, а й активно утверджує їх у повсякденному житті, у ставленні до інших людей, до себе самої, виявляючи такі моральні риси, як працелюбність, доброта, справедливість, толерантність, щирість, сумлінність, повага до іншої людини, почуття власної гідності, відповідальність, принциповість» [7, с. 13].

Отож, усі перераховані риси роблять програму «Стежини долі» важливим чинником утвердження ідеалів добра, поваги й любові до ближнього, сімейних цінностей, мистецьких і творчих пошуків, патріотизму й відданості великій та малій Батьківщині, любові до праці та інших.

Серед духовних цінностей, пропагованих в інших програмах ОДТРК «Запоріжжя» – національна самосвідомість та повага до рідного міста (передачі «Ми – українські», «Як це було», «Запоріжжя туристичне», «Легенди Запоріжжя», «Козацька звитяга», «Зал слави», «Ремарки до образу»), цінності християнства («Сяйво віри», благодійні телемарафони).

Отже, телевізійні випуски новин телеканалу «Запоріжжя», публіцистичні програми «Стежини долі», програми-телемарафони позначені добротворчою енергією і сприяють утвердженню у свідомості співвітчизників духовних ідеалів, високої моралі, християнських чеснот, патріотичних цінностей. Завдяки цьому ТРК «Запоріжжя» продовжує виконувати роль сучасного головного ідеологічного та культурного «наставника» в нашому регіоні, підтримувати в масовій свідомості високодуховні ідеї, цінності, підвалини, за якими моделюється суспільне життя.

Програмний продукт іншого телеканалу запорізького регіону ТРК «Алекс» також досить різноманітний, проте, як і на більшості комерційних регіональних каналів, практично відсутні передачі для дітей та юнацтва, культурні події розглянуті мало, основна маса програмного продукту – передачі, які мають певного спонсора (усі передачі про ВАТ «Мотор-Січ», «Будьте здорові!»), або в яких розміщена реклама, навіть прихована («Караван», «Fashion Club»), інші – ті, які привертають увагу споживачів інформації та роблять рейтинг телеканалу.

Більшість програм ТРК «Алекс», на відміну від ОДТРК «Запоріжжя», орієнтують глядача на сучасні, молодіжні духовні цінності: як досягти успіху в певній справі, вижити в сучасному житті, йти в ногу з новинками моди та автопромисловості тощо. Виховання в душі традиційної духовності – патріотичне та релігійне – здійснюється в межах небагатьох програм – «Варто пам'ятати», «Улюблене місто», «Патріот Запоріжжя», «Під покровом Богородиці».

Розглянемо формування патріотичних почуттів засобами телепрограм ТРК «Алекс». Протягом кількох років в ефірі телеканалу виходила інформаційно-публіцистична програма «Патріот Запоріжжя», присвячена добродійним акціям однойменного благодійного фонду, заснованого у 2005 р. Зміст програми складають позитивні новини та події, а її слоган – «З любов'ю до рідного міста». Структура кожної програми будується з кількох інформаційних сюжетів про різноманітні соціальні, культурно-освітні акції, котрі дійсно покращують життя рідного міста – благоустрій дворів, дозвілля городян, досягнення в трудовій, спортивній, культурній діяльності жителів Запоріжжя, медичному обслуговуванні малозабезпечених або тих, хто потрапив у складну життєву ситуацію, про запоріжців, котрі отримали допомогу фонду «Патріот Запоріжжя». Розповідаючи про благодійні вчинки, автори програми намагаються виховувати в глядача чуйність і небайдужість до ближнього, спонукають кожного допомагати навколишнім, виховують почуття любові до рідного міста.

На окрему увагу заслуговує програма «Під покровом Богородиці», яка сьогодні є єдиним прикладом духовно-просвітницького телепроекту та християнської телепрограми на запорізькому телебаченні. Варто відзначити, що за роки незалежності України авторитет релігії та релігійних організацій у державі значно зріс, збільшилась у кілька разів чисельність тих, хто вважає себе віруючими, – авторитетні релігієзнавці свідчать, що їх кількість становить 70 % від загальної кількості мешканців країни. Сформувалася розвинена система релігійних засобів масової інформації, і кількість їх зростає з кожним роком. Діячі різних конфесій ведуть теле- і радіопроекти з релігійної тематики, виступають у ЗМІ. Відповідно, у суспільних і політичних мас-медіа значно зросла частка публікацій, присвячених проблемам церков. Усі ці факти свідчать про те, що функціонування релігійних організацій та їхні проблеми увійшли до інформаційного простору України і стали сферою зацікавлень мас-медіа [3, с. 182].

Програма «Під покровом Богородиці» є позитивним прикладом плідної взаємодії світського телебачення та Церкви. Авторами програми є журналістка Ніна Чорна (вона ж є ведучою) та священник Олександр Овчаренко. Одним із ключових завдань телепроекту є подолання стереотипів та спростування міфів, – наприклад, показати, що православ'я – це не лише монастирі, свічки, ікони та чернецький одяг, це релігія не бабусь, а молодих, релігія радості та свободи. Розпочинається програма із заставки – зображення

кафедрального Свято-Андріївського собору, яке супроводжується духовним піснеспівом і словами диктора «*Свята Церква – це Тіло Христове. Програма «Під покровом Богородиці» розповідає, чим живе та дихає Запорізька єпархія».*

Спочатку автори проекту відмовилися від студії і зробили передачу в жанрі публіцистичного нарису або репортажу-роздуму про нагальні духовні проблеми, поняття, таїнства та обряди: мистецтво з духовної точки зору (Вип. 3), вшанування мощей святих (Вип. 4), День захисту дітей і літні збори учнів недільних шкіл (Вип. 5), історія і сутність свята Трійці (Вип. 6), Пересопницьке Євангеліє як пам'ятка національної культури (Вип. 12), історія і сучасність монастиря «Глинська пустинь» (Вип. 14), молитва як розкриття вищої сфери людини (Вип. 16-17). Нарис дав змогу розширити тематику програми і позиціонувати її як духовно-просвітницьку чи культурно-історичну, коли інформаційним приводом є не обов'язково проблема, а просто цікава тема: від церковних канонів до народних традицій.

Сьогодні програма продовжує висвітлювати проблеми взаємовідносин Церкви і секуляризованого світу, здійснювати пошук точок дотику між духовним та світським життям. У 2012 р. телепередача «Під покровом Богородиці» змінила формат і почала виходити в жанрі інтерв'ю. У програмі вперше з'явилися інтерв'ю не лише зі священниками, а й психологами, педагогами. На сьогодні це переважно розмови з представниками єпархіальних відділів – місіонерського, молодіжного, методичного, зі взаємодії з правоохоронними органами, з храмобудівництва тощо. При цьому відбувається обговорення проблем виховання, відносин батьків і дітей, сирітства, наркоманії, жебрацтва, материнства, милосердя, природи людського гріха, витоків творчості й натхнення, любові та відповідальності за ближнього. Отож, тематичне спрямування програми «Під Покровом Богородиці» та його практичну реалізацію щодо смислового наповнення загалом можна оцінити як позитивні (християнська мораль є контекстовим фундаментом програми).

На прикладі програм регіональних телеканалів «Запоріжжя» та «Алекс» ми переконалися, що інформація – носій демократичних, світоглядних і культурологічних засад, тому події духовного життя українців повинні частіше висвітлюватися на екранах телевізорів. Сьогодні в ефірі українських регіональних телеканалів глядач все частіше бачить програми, присвячені патріотичній, морально-етичній і релігійній темат. Осторонь цих тенденцій не залишилися й запорізьке телебачення. Низка програм ОДТРК «Запоріжжя» («Телекур'єр», «Легенди Запоріжжя», «Стежини долі») та ТРК «Алекс» («Патріот Запоріжжя», «Під покровом Богородиці») не тільки інформують, але й орієнтують, навчають, формують уявлення, цінності, естетичні смаки, спонукають до пізнання, до морально-духовного самовдосконалення. Отже, сучасні регіональні телеканали успішно виконують функцію формування духовності – підносять інтелектуально-освітній, національно-духовний рівень глядачів, допомагають орієнтуватися в подіях церковного життя, пропагують патріотизм і високі морально-етичні норми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоян В.В. Інформаційна телевізійна програма: типологічна характеристика, параметри діяльності журналіста / В.В. Гоян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. спец. : 10.01.08 – журналістика. – К., 1999. – 20 с.
2. Здоровега В. Теорія й методика журналістської творчості : підручник / В. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
3. Лученко К. В. Освещение религиозных событий онлайн-новыми СМИ / К. В. Лученко // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – 2009. – № 2. – С. 182–188.
4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки : рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І. Огієнко. – К. : АТ «Обереги», 1994. – 72 с.
5. Пенчук І.Л. Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді / І.Л. Пенчук : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 журналістика. – К., 2003. – 20 с.
6. Савелюк Н.М. Проблема формування духовності у соціально-психологічному середовищі сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Н.М. Савелюк. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1012/94>
7. Темех Н.Д. Українське телебачення і проблеми формування духовності молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Н.Д. Темех : спец. 10.01.08 журналістика. – Львів, 2005. – 20 с.